

Kóber Leó művészete

PORTRÉVÁZLAT

Jánoska Antal

Kóber Leó egyike a méltatlanul elfelejtett magyar grafikusművészeknek. Nemcsak különös életpályája érdemel figyelmet, hanem sokoldalú művészete és egykoron ünnepekt alkotásai is. E rövid vázlat nem vállalkozhat a teljes életmű feldolgozására. Témájánál fogva e sorok írója csak néhány kisgrafikai alkotást választott bemutatásra. A kiemelt munkák közös vonása, hogy kártyajátékokhoz, illetve játékkártyákhoz kötődnek.

Kóber Leó 1876. szeptember 24-én született Morvaország fővárosában, Brünnben. A festésszel Bécsben ismerkedett meg, majd 1896–1899 között Münchenben folytatott képzőművészeti tanulmányokat. Itt jelentek meg első rajzai. 1898-ban rövid ideig tagja volt a nagybányai Hollósy-iskolának, évi tárlatukon őt művel képviseltette magát. A századfordulót Párizsban élte meg, és ez a város lett művészetének igazi otthona. Hírnevét megalapozó hangulatos élet- és zsánerképei, karikatúrái, reklámgrafikái jelentek meg. Rajzait folyamatosan közölték a *Rire* (Nevetés) és az *Assiette ou Beurre* (Húsfazék) című élcclapok. Utóbbi különszáma volt a *Joueurs* (Játékok) című füzet, melyben szintén szép számban találunk Kóber-karikatúrákat. A művész alkotói technikája változatos: ceruza, toll, tempera, tus, akvarell, gouache. Ezek – kritikáját, Ignotust idézve – „kötelezik a festőt a gyors és minden ecsetvonásában végleges munkára. Kóber olykor szinte fényképezni is képes festőszerszámaival, s teszi ezt a mosoly szociológiai érzékenységgel.”

Témánk szempontjából érdekes első munkái levelezőlapokon jelentek meg 1898–1903 között. Müncheni tartózkodása idején adták ki *Poker*, *Klabrias*, *Skat*, *Schnapsen*, *Makao* és *Tarok* címeteket viselő, kártyajátékosokat megörökítő sorozatát. Az első kiadások még egyszínnyomásúak voltak, majd az újabb, szintén kártyajátékosokat ábrázoló levelezőlapokon már érvényesülnek a színes technika lehetőségei.

Kóber 1906-tól Bécsben és Budapesten élt. Az oszt-rákok népszerű élcclapjában, a *Muskete*-ben (Mus-ketés) és a magyar *Ústökös*, *Borsszem Jankó*, *Kakas*

Márton és *Fidibusz* oldalain tűntek fel karikatúrái. 1899-ben részt vett ifjú festőtársaival a Nemzeti Szalon téli tárlatán, első önálló kiállítását pedig 1907-ben rendezte meg Könyves Kálmán galériájában. A kiállítási vezető előszavában korának neves literátora Heltai Jenő, aki mellesleg a *Fidibusz* főszerkesztője volt, köszöntötte meleg szavakkal Kóber Leót. A kritika elégedetten, felfelé ívelő életpályát sejtve és remélve, fogadta a tárlatot, melyen témánk szempontjából egyetlen festmény szerepelt, ez a *Kártyavető asszony*. De találkozunk a kiállításon sakkozókcal, biliárd- és futballjátékosokkal, lóverseny-jelenetekkel éppen úgy, mint a Szajna-part sokszor lefestett alakjaival: utcai énekesel, örömlányokkal, bérkocsissal. Meglepően sok a reklámgrafika: játékszer-, pezsgő-, zongora- stb. plakát.

Kóber Leó 1908-ban és 1911-ben részt vett a kortársaival közös kiállításokon. Nem sokkal később

Levelezőlap-grafika: *Schnapsen*

megkezdődött egy nagy és hosszú háború, mely az Osztrák–Magyar Monarchia széthullásához vezetett. Kóber Leó mint „népfelkelő” vonult be a hadseregbe, és képeivel tudósított a „villámháború” eseményeiről. Így 1916-ban újabb gyűjteményes kiállításra invitálta a közönséget Könyves Kálmán galériája, Jegyzetek és megjegyzések a háborúról címmel. Ignotus a kiállítási vezetőben Sztenogrammok a háborúról alcímmel érzékelteti mindazt, ami a közönség elé tárult. Fotográfiák ezek, a háború hétköznapjairól: győzelmekről és menekülésekről, túlélésről és halálról. Néhány cím a közel száz festményt és rajzot bemutató tárlat anyagából: *Hadbíróság; Aratási szabadság; Nóta a lövészárokban; A népfelkelő álma; Jön az orosz* stb. Felsorakoztak itt Kóber újabb karikatúrái is. Fekete, bizarr humor, ítélet a hátszói jólét és a harcmező sanyarúságának ellentmondásairól.

Talán a kiállítás festményeit látva és a német mintákat is szem előtt tartva született meg a gondolat a Magyar Hadsegélyző Hivatal vezetőiben, hogy háborús eseményeket és hadvezéreket ábrázoló játékkártyaterveket rendeljenek Kóber Leótól. Nem volt számára idegen a feladat, hiszen 1916-ban már megrajzolta a vezérkar főtisztjeinek portréit, és ezek levelezőlapokon meg is jelentek. A megbízást teljesítve két változatot készített. A francia sorozatjelű, 52 lapos kártyaterv bubi, dáma és király lapjaira a szövetséges országok vezetőit, hadvezéreit rajzolta, ezek azonban soha nem kerültek kiadásra. A német sorozatjelű kártya, a hagyományos Tell- vagy magyar kártya sorozatjeleit megtartva, a központi hatalmak uralkodóival, hadvezérek portréjával és háborús események rajzaival cserélte fel a szokásos kártyaképeket. A *Hadsegélyző kártya* 1917 őszén készült el a Piatnik Kártyagyár Rottenbiller utcai üzemében. A mintaív tanúbizonyossága szerint november 14-én engedélyezték a sokszorosítást. A kártyát két különböző hátoldallal készítették. Az egyikken vállára vetett lobogóval látjuk a magyar bakát, az alábbi felirattal: „Az elesett hősök özvegyei és árvái javára készült, M. Kir. Honvédelmi Ministerium Hadsegélyző Hivatalának megbízásából Kóber Leó népf. főhadnagy rajzai után, a Magyar Játékkártyagyár Részv. Társ. Piatnik Nándor és Fiai cég gyárában.” A másik változat hátoldalán rohamozó gyalogosok rajzát látjuk. 1918 novemberében az ismét kiadásra kerülő Hadsegélyző kártya reverzén – alkalmazkodva az aktuális politikai eseményekhez – az „Éljen a Köztársaság” feliratot találjuk. A kártyaképekről hiányoznak a hadvezérek nevei.

A Hadsegélyző kártya ász lapjain szignó utal a szerzősége. Az első változatban az osztrák–magyar egyesített címer és az 1917-es évszám, valamint a világháború kezdetének éve (1914). A makk ászon az 1914–15 tél, a piros ászon az 1915 tavasz, a zöld ászon az 1916-os évszám látható. A tők ász rajzolatát a második kiadáson megváltoztatták: katonaládán levelet író baka került a lapra, míg a harmadik kiadás ilyen kártyáján ellenséges hadihajót elsüllyesztő tengeralattjárót és legénységét látjuk. A királyok képében a központi hatalmak legfőbb hadurait tekintenek ránk: *Ferdinánd* bolgár cár (makk);

Rohr tábornok portréja levelezőlapon

I. Károly (IV. Károly) magyar király (piros); *Mohamed* (Mehmed) török szultán és *II. Vilmos* német császár. Az ábrázolt személyek neve nem szerepel a királyokon.

Az alsó és felső lapokon az osztrák–magyar hadsereg vezérkari tisztjeit látjuk. A felsőkön: *Jenő* és *József* főhercegek, *Conrad* és *Arz* tábornokok, az alsókon *Szurmay* hadügyminiszter, *Boroevics*, *Köves* és *Rohr* tábornokok portréja. A harmadik kiadás elmaradtak az ábrázolt személyek nevei.

A kártya számozott lapjait nézegetve, képregényszerűen tűnnek elének a háború eseményei:

- ◆ a zöld VIII-on a hátországi béke, a munkáját családfő nélkül végző parasztcsalád;
- ◆ a makk X-en díszegyenruhába bújtatott, fellobogózott örömkatona, a hős háború hírnöke;
- ◆ a tők VIII-on családjától búcsúzók, harctérre induló baka.

Majd a csatátér eseményeiről tudósítanak a kártyalapok:

- ◆ a makk IX-en nehéztüzérség;
- ◆ a makk VIII-on légvédelmi üteg;
- ◆ a makk VII-en tengeri csata valahol az Adrián;
- ◆ a piros VIII-on rejtőzködő felderítő egység;
- ◆ a tők X-en lőállásban várakozó katona;
- ◆ a zöld IX-en gránátot vető harcos;
- ◆ a zöld VII-en kézitusa.

A többi rajz már a háborúskodás kevésbé látványos, tragikus eseményeivel szembesít. A piros X, VII és IX lapokon sebesültek után kutató vöröskezes kutyát, bajtársát a segélyhelyre vonzó katonát és sérülteket gondozó ápolónőket látunk. A zöld IX-en és tők IX-en pedig milliók tragikus sorsára emlékezhetünk a gyászoló katona alakjával és az idegen földben nyugvó, elesett harcos sírhantjával.

A Hadsegélyző kártya kétes értékű sikert aratott. A baloldali Népszava visszaélésekre gyanakodva Ki keres a Hadsegélyző kártyán? címmel megkérdőjelezi az ilyen jellegű segítő szándékot. Ennek ellenére a háborút megjárt bakák és hozzátartozóik valóságos ereklyeként őrizték a kártyacsomagot. A gyári példányszámokra nem sikerült megbízható információkat felkutatni. A német kártyagyárak mindenesetre több százezres nagyságban készítették a háború eseményeit bemutató hasonló játék-kártyákat, és a Piatnik bécsi gyára háborús témájú tarokk-kártyát adott ki 1917-ben.

Kóber Leó a nehéz években más munkáival is a nagyközönség elé járult. *Háborús ABC* címmel harmincegy tollrajza jelent meg, szintén a Hadsegélyző Hivatal megbízásából. Részt vett Temesváron a Magyarországi festők és grafikusok kiállításán, majd Budapesten a Hadviselt művészek tárlatán.

1921-ben Kóber Leó elhagyta hazáját, kivándorolt az Egyesült Államokba. Itt dolgozott 1931-ben bekövetkezett haláláig. Amerikai tevékenységéről csak szűkszavúan emlékezik meg a magyar nyelvű irodalom. Tudjuk, hogy Kóber a *New York Times*-nak és a *Worldnak* volt sikeres illusztrátora. Pólya Tibor 1925-ben kelt levelében említi meg (Színházi Élet, 1925. 6. sz.), hogy Kóber elégedetlen az Amerika nyújtotta lehetőségekkel: „Amerikában a művészet is csak üzlet”. Mák Lajos pedig amerikai magyar

művészetről írott cikkében (Déliab, 1929. szept. 21.) szűkszavúan csak annyit ír, hogy Kóber amerikai mértékkel számolva is igen jól keres. Walter H. Blumenthal versei Szőlőprés címen (Winepress, A Vintage of Verse) 1925-ben jelentek meg New Yorkban. Illusztrátorként Kóber Leó neve szerepel, de a képekről nem sikerült másolatot szerezni. A washingtoni Kongresszusi Könyvtár referense ismer egy albumot, melyekben az amerikai elnökök portréi sorakoznak. Állítása szerint ezeket a képeket is Kóber festette, de a könyv nincs a gyűjtemény birtokában.

1931-ben gyászjelentés tudósít a művész haláláról. Egy New York-i kórházban bélrák okozta daganattól hunyt el. Még ebben az esztendőben a Fővárosi Múzeum három képét vásárolta meg egy árverésen. Kóber Leó festményei a harmincas években még felbukkantak a budapesti aukciós termekben.

Itt hívjuk fel a figyelmet egyes kézikönyvek adatainak pontatlanságára. A magyar emigráns irodalom lexikona Kóber Leó születési évének 1878-at írja, a Magyar életrajzi lexikon a halálozás évében téved, hiszen 1932 szerepel a művész nevével. Hasonlóan bosszantó a műtárgykereskedők figyelmetlensége is. 1999-ben amerikai árverésen kínáltak megvételre a halászó indiánt ábrázoló *Plentiful Catch* (Bőséges zsákmány) című olajfestményt. Itt 1910-re teszik a keletkezés évét, de gyanítjuk, hogy Kóber Leó ezt a képet már Amerikában festette.

Befejezésül Kóber egyetlen ismert portréjáról szólnunk. Barátunk hívta fel a figyelmet a *Művészet* című folyóirat 1907. május 26-ai számára, melynek címlapjáról már az érett Kóber Leó tekint ránk. E tekintetben adósa maradunk a kedves olvasónak, hiszen az említett számot több helyen is megtaláltuk, de valamennyi példánynak hiányzik a címlapja. Horváth Ferenc barátom a közelmúltban lelt rá Budapesten egy – feltehetően Kóber Leót ábrázoló – önarcképre és a művész *Kártyavető asszony* című festményére.

Irodalom

Farkas Zoltán: Kóber Leó kiállítása. Vasárnapi Újság, 1911. 46. sz. 922. old.

Felky Géza (Lengyel Géza): Kóber Leó. Nyugat, 1911. 952–953. old.

Horváth Ferenc-Jánoska Antal: Die Kunst von Leó Kóber. Talon évkönyv, 2003. 17–26. old.

Rákóczy Rozália: Játsszon világháborút! Magyar Hírek, 1990. 9. sz.